

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-250>

Олександр Сергійович Старенький

Кафедра кримінальної юстиції
Національна академія внутрішніх справ
Київ, Україна

ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД УКРАЇНИ: КОЛІЗІЇ ТА ПРОГАЛИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ І ПРОБЛЕМИ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення правового механізму позбавлення державних нагород України в умовах збройної агресії та активізації санкційної політики. Державна нагородна система виконує не лише символічну функцію визнання особистих заслуг, але й слугує інструментом утвердження національних цінностей, підтримання суспільної довіри до влади та забезпечення морально-правових стандартів. Тривалий час правове регулювання позбавлення державних нагород залишалося фрагментарним і суперечливим, що зумовлювало колізії між Конституцією України, спеціальними законами та кримінальним, кримінальним процесуальним і кримінально-виконавчим законодавством України. Прийняття Закону № 4074-IX від 20 листопада 2024 року стало важливим кроком до усунення цих проблем, проте низка питань залишилася неврегульованою. Мета статті полягає у всебічному науковому дослідженні колізій та прогалин у правовому регулюванні інституту позбавлення державних нагород України, зокрема оцінці новел Закону № 4074-IX у контексті їх відповідності Конституції України та суміжним галузям законодавства України, а також виявленні ключових проблем їх правозастосування й вироблення на цій основі пропозицій, спрямованих на забезпечення ефективності функціонування цього інституту. Методи дослідження включають комплекс загальнонаукових і спеціально-правових методів (діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, телеологічний методи, метод аналізу та синтезу), що дозволили виявити проблемні аспекти чинного регулювання та визначити напрями його реформування. Отримані результати полягають у виявленні ключових недоліків законодавчого регулювання інституту позбавлення державних нагород. Запропоновано шляхи гармонізації національного законодавства, забезпечення правової визначеності та підвищення ефективності інституту позбавлення нагород. Практична цінність дослідження полягає в можливості використання його результатів для вдосконалення законодавчих норм, вироблення єдиного правозастосовного підходу та забезпечення балансу між публічними інтересами, принципами справедливості та верховенством права.

Ключові слова: позбавлення, державні нагороди, покарання, санкція, повноваження, нагородна політика.

Oleksandr S. Starenkyi

Department of Criminal Justice
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

DEPRIVATION OF STATE AWARDS OF UKRAINE: LEGISLATIVE COLLISIONS AND LAW ENFORCEMENT ISSUES

Abstract. *The relevance of this study is determined by the need to improve the legal mechanism for the deprivation of state awards of Ukraine in the context of armed aggression and the intensification of the state's sanctions policy. The national award system performs not only the symbolic function of recognizing personal achievements but also serves as an instrument for affirming national values, maintaining public trust in the authorities, and ensuring moral and legal standards. For a long time, the legal regulation of the deprivation of state awards remained fragmented and internally inconsistent, which led to collisions between the Constitution of Ukraine, special laws, and the criminal, criminal procedural, and criminal enforcement legislation of Ukraine. The adoption of Law № 4074-IX of 20 November 2024 was an important step towards resolving these problems; however, a number of issues remain unregulated. The purpose of this article is to conduct a comprehensive scholarly study of the conflicts and gaps in the legal regulation of the institution of deprivation of state awards of Ukraine, in particular to assess the novelties introduced by Law No. 4074-IX in the context of their compliance with the Constitution of Ukraine and related branches of Ukrainian legislation, as well as to identify key issues in their application and, on this basis, to develop proposals aimed at ensuring the effective functioning of this institution. The research methods include a set of general scientific and special legal methods (dialectical, system-structural, formal-legal, comparative-legal, teleological, analysis and synthesis), which made it possible to identify problematic aspects of the current regulation and to determine the directions of its reform. The findings reveal key shortcomings in the legislative regulation of the deprivation of state awards. Proposals are formulated for harmonizing national legislation, ensuring legal certainty, and increasing the effectiveness of this legal institution. The practical value of the study lies in the possibility of using its results to improve legislative norms, develop a unified law enforcement approach, and ensure a balance between public interests, the principles of justice, and the rule of law.*

Keywords: *deprivation, state awards, punishment, sanction, powers, award policy.*

ВСТУП

Проблематика позбавлення державних нагород в Україні набула особливої ваги в сучасних умовах протидії збройній агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України та активізації санкційної політики держави. За таких умов вітчизняна нагородна система виконує не лише символічну функцію публічного визнання особистих заслуг, а й виступає інструментом утвердження національних цінностей, формування суспільної довіри до влади та підтримання мо-

рально-правових стандартів, що мають безпосереднє значення для національної безпеки та стійкості держави.

Тривалий час правове регулювання інституту позбавлення державних нагород залишалося фрагментарним та внутрішньо суперечливим, що зумовлювало численні колізії між Конституцією України, Законом України «Про державні нагороди України» та Законом України «Про санкції», а також їх неузгодженість із кримінальним, кримінальним процесуальним і кримінально-виконавчим законодавством України. Усвідомлення потреби в усуненні цих суперечностей стало підґрунтям для прийняття 20 листопада 2024 року Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» № 4074-IX (Закон № 4074-IX) [1], ініційованого Президентом України, який запровадив важливі інституційні зміни в сфері позбавлення державних нагород і розширив правові механізми реагування на антидержавну діяльність нагороджених осіб.

Водночас окремі новели Закону № 4074-IX не повною мірою усувають виявлені раніше проблеми та залишають поза увагою низку критично важливих аспектів, нерегульованість яких суттєво знижує ефективність функціонування інституту позбавлення державних нагород, створює ризики правової невизначеності, ускладнює реалізацію цілісної та передбачуваної державної політики в цій сфері, а також забезпечує передумови для вибіркового правозастосування й можливих зловживань.

Указані обставини зумовлюють необхідність ґрунтовного аналізу сучасних наукових напрацювань, присвячених проблематиці позбавлення державних нагород, серед яких варто відзначити дисертаційне дослідження 2020 року І. В. Ковбас [2], який досліджував адміністративно-правове регулювання нагородної справи в Україні, а також окремі наукові статті Т. О. Павлової [3], Н. М. Панасюк [4], О. В. Попович, Л. В. Томаш [5], О. І. Ющика, М. Д. Дякура [6], в яких розглядалися питання позбавлення державних нагород крізь призму кримінального права, насамперед як різновид додаткового покарання, що застосовується за вироком суду. Водночас інші важливі складові цього інституту, зокрема його конституційно-правові, санкційно-правові та процесуальні аспекти, особливо в світлі законодавчих змін, запроваджених Законом № 4074-IX, – залишаються поза увагою вчених, що актуалізує необхідність комплексного міжгалузевого дослідження.

З огляду на викладене, *мета статті* полягає у всебічному науковому дослідженні колізій та прогалин у правовому регулюванні інституту позбавлення державних нагород України, зокрема аналізі новел Закону № 4074-IX у контексті їх відповідності Конституції України та суміжним галузям законодавства України, а також виявленні ключових проблем їх правозастосування й вироблення на цій

основі дієвих пропозиції, спрямованих на забезпечення ефективності функціонування цього інституту.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Дослідження виконано з використанням комплексного міжгалузевого підходу, що поєднує аналіз норм конституційного, адміністративного, кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України, а також спеціального законодавства у сфері державних нагород та санкційної політики. Матеріальна база дослідження включала: Конституцію України, закони України «Про державні нагороди України», «Про санкції» (у редакції до та після внесення змін Законом № 4074-IX), Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, окрему практику Конституційного Суду України та Вищого антикорупційного суду; рішення Ради національної безпеки і оборони України (РНБО України) та відповідні укази Президента України; наукові розробки (І. В. Ковбас, Т. О. Павлова, Н. М. Панасюк, О. В. Попович, Л. В. Томаш, О. І. Ющик, М. Д. Дякур та ін.).

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-правових методів, що у взаємодоповнюючому поєднанні забезпечили досягнення поставленої мети. На загальнотеоретичному рівні використано: *діалектичний метод* – для розкриття взаємозв'язку між розвитком санкційної політики та трансформацією правового регулювання інституту позбавлення державних нагород. *Системно-структурний метод* – для аналізу інституту державних нагород як цілісної правової конструкції та визначення місця механізму їх позбавлення в структурі національного законодавства. На спеціально-юридичному рівні застосовано: *формально-юридичний метод* – для дослідження положень Конституції України, законів України «Про державні нагороди України», «Про санкції», норм адміністративного, кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України з метою виявлення відповідних колізій та прогалин. *Порівняльно-правовий метод* – для співставлення судового порядку позбавлення державних нагород і санкційного механізму. *Метод аналізу та синтезу* – для виокремлення ключових проблем правозастосування, узагальнення судової практики та пропозицій щодо вдосконалення законодавства України. *Телеологічний метод* – для оцінки цілей та результативності законодавчих змін у контексті забезпечення принципів верховенства права, правової визначеності та справедливості.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державні нагороди України» [7] державні нагороди України є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охо-

роні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною.

Державні нагороди встановлюються виключно законами України, що підкреслює їх особливу юридичну природу як інституту публічного права, призначеного для офіційного визнання державою значущих індивідуальних заслуг певної особи. Така законодавча конструкція відображає концептуальний підхід до інституціоналізації морально-правових орієнтирів, спрямованих на утвердження гідної поведінки, суспільного авторитету та довіри громадськості до нагороджуваної особи.

Варто зазначити, що нагородження державними нагородами провадиться указом Президента України. Нагородженому вручається державна нагорода та документ, що посвідчує нагородження нею (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про державні нагороди України»).

Результати проведеного аналізу положень Закону України «Про державні нагороди України» свідчить про те, що державна нагорода не зводиться до матеріального блага чи адміністративної переваги, а має комплексну юридичну природу, що включає такі ключові елементи:

- *немайновий характер*, що полягає у відсутності визначеної економічної вартості чи можливості конвертації нагороди в матеріальний еквівалент. Цінність державної нагороди визначається її символічним, морально-етичним і репутаційним значенням;

- *відсутність адміністративно-владного компоненту*, оскільки державна нагорода не надає особі посадових повноважень чи спеціального державного статусу. Це вирізняє державну нагороду від інших форм публічного статусу, таких як військові або спеціальні звання;

- *персоніфікованість*, що виражається в індивідуальній прив'язаності державної нагороди до нагороджуваної особи. Державна нагорода не підлягає передачі, відчуженню, спадкуванню чи даруванню, а будь-які незаконні дії щодо неї тягнуть за собою адміністративну відповідальність відповідно до ст. 186–1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП);

- *морально-правова складова*, що реалізується через публічне визнання державою суспільно корисної, соціально схвальної поведінки особи. Державна нагорода виконує роль засобу формування етичних орієнтирів, утвердження національних цінностей, а також символічного інструмента комунікації між державою та її громадянами.

Таким чином, державна нагорода постає як особлива форма національного визнання, що не лише фіксує суспільно визнаний внесок індивіда в значущі сфери суспільного життя, а й втілює особливий юридичний і моральний зв'язок між особою та державою. Її присудження є своєрідним публічним договором, у межах якого держава визнає високий рівень доброчесності, лояльності, відданості конституційним цінностям і національним інтересам держави.

Державні нагороди можуть бути присвоєні як громадянам України, так і іноземцям чи особам без громадянства (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про державні нагороди України»). Це свідчить про відкритий, інтернаціональний характер інституту нагородження. Присудження державної нагороди істотно впливає на правове становище індивіда, визначає рівень суспільної довіри, сприяє підвищенню соціального статусу, професійного авторитету та легітимації особи в публічному просторі.

Ураховуючи комплексний характер впливу нагороди на соціально-правове становище особи, процедура її позбавлення повинна мати виключний характер і ґрунтуватися на чітко визначених та обґрунтованих підставах. Такий акт впливає не лише на правовий статус особи, а й здатен докорінно змінити її публічне сприйняття в соціумі, незалежно від наявності або відсутності матеріально-правових чи адміністративних наслідків. Це, у свою чергу, вимагає встановлення дієвих правових гарантій, що є принципово важливими як з точки зору дотримання фундаментальних прав особи, так і для забезпечення легітимності рішень органів публічної влади.

З огляду на зазначене, правовий режим позбавлення державних нагород потребує системного аналізу, особливо з урахуванням останніх новел у чинному законодавстві України, запроваджених Законом України № 4074-IX, який істотно змінює підходи до: конституційно-правових засад позбавлення державних нагород; узгодження та деталізація підстав для позбавлення державних нагород; порядку припинення прав і пільг, що були отримані особою, яка позбавлена державної нагороди. У такому контексті постає необхідність комплексного правового аналізу вказаних новел із урахуванням принципів верховенства права, правової визначеності, юридичної пропорційності та дотримання основоположних прав людини.

Конституційно-правові засади позбавлення державних нагород. До прийняття Закону № 4074-IX приписи статті 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) [8] надавали повноваження Президенту України позбавляти державних нагород лише в разі засудження нагородженого за тяжкий злочин за поданням суду у випадках, передбачених законом. У той же час зазначена норма не узгоджувалася зі ст. 106 Конституції України, яка визначає вичерпний перелік повноважень Глави держави, у тому числі щодо нагородної політики. Так, зокрема п. 25 ч. 1 ст. 106 Основного закону України визначено, що Президент України нагороджує державними нагородами, встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними [9]. Як бачимо, повноваження Президента України щодо позбавлення державних нагород відсутні в Конституції України, що виключає можливість легітимного застосування відповідного повноваження на підставі розширювального тлумачення, аналогії закону або субсидіарного посилання на інші законодавчі акти України.

Таким чином, ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) [8] фактично наділяла Президента України дискреційними

повноваженнями щодо позбавлення державних нагород, які не мали конституційного підґрунтя, що створювало нормативну колізію між положеннями Конституції України та спеціального закону в сфері нагородної політики. Така ситуація суперечить закріпленому в ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України принципу юридичної визначеності в здійсненні публічної влади, відповідно до якого органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

У своїй практиці Конституційний Суд України (КСУ) неодноразово вказував на неприпустимість законодавчого розширення повноважень Президента України поза межами, визначеними Конституцією України. Зокрема:

– відповідно до Конституції України повноваження Президента України вичерпно визначені Конституцією України, а це унеможливує прийняття законів, які встановлювали б інші його повноваження (п. 2 мотивувальної частини рішення КСУ від 10.04.2003 № 7-рп/2003 [10];

– відповідно до п. 31 ч. 1 ст. 106 Конституції України повноваження Президента України визначаються лише Основним Законом України (п. 6 мотивувальної частини рішення КСУ від 16.05.2007 № 1-рп/2007 [11];

– повноваження Президента України визначаються виключно Основним Законом України й не можуть бути розширені законом або іншим нормативно-правовим актом (абз. 4 пп. 2.3 п. 2 мотивувальної частини рішення КСУ від 16.09.2020 № 11-р/2020) [12].

Таким чином, у світлі сформованої практики КСУ та положень п. 31 ч. 1 ст. 106 Конституції України, яким встановлено, що Президент України здійснює також інші повноваження, визначені виключно Конституцією України, стає очевидним, що жоден закон, у тому числі Закон України «Про державні нагороди України», не може бути легітимною підставою для розширення компетенції Глави держави поза межами, визначеними Основним Законом України.

З цього приводу КСУ цілком справедливо підкреслив, що наділення на законодавчому рівні Глави держави іншими повноваженнями, ніж ті, що передбачені Основним Законом України, є допустимим виключно після внесення відповідних змін до Конституції України (абзаци 5, 6 пп. 2.2 п. 2 мотивувальної частини Рішення КСУ від 16.09.2020 № 11-р/2020) [12].

Інакше кажучи, будь-яка законодавча спроба наділити Президента України повноваженнями, відсутніми в Конституції України, незалежно від її обґрунтованості чи політичної доцільності, суперечить принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України) та є неконституційною. Це повністю узгоджується з доктриною розподілу влад і заборонаю делегування повноважень поза межами конституційної компетенції.

У цьому контексті доцільно зазначити, що ухвалення Верховною Радою України Закону № 4074-ІХ слід розглядати як концептуально вмотивований та конституційно узгоджений крок, спрямований на усунення правової колізії між нормами

статті 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції, чинній до 21.11.2024) та положеннями статті 106 Конституції України. Зазначеним нормативним актом було фактично реалізовано позицію КСУ щодо недопустимості розширення повноважень Президента України поза межами, визначеними Основним Законом держави. Ухвалення Закону № 4074-IX забезпечило в певній мірі необхідну внутрішню узгодженість правового регулювання інституту позбавлення державних нагород із конституційною моделлю розподілу державної влади, а також із принципом правової визначеності. Унаслідок внесених відповідних змін Президент України був позбавлений дискреційного повноваження щодо позбавлення державних нагород, яке не мало конституційного підґрунтя, що, у свою чергу, сприяло зміцненню інституційних гарантій захисту прав і свобод особи в контексті реалізації державної нагородної політики. Водночас у плані подальших законодавчих змін ми цілком підтримуємо ідею щодо наділення Президента України конституційними повноваженнями щодо позбавлення державних нагород.

Позбавлення державної нагороди на підставі судового рішення. Слід звернути увагу на те, що положення статті 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) передбачали не лише неконституційні повноваження Президента України щодо прийняття рішення про позбавлення державних нагород, але й визначали надзвичайно спірну з правової точки зору підставу для реалізації такого рішення – подання суду про вчинення особою тяжкого злочину. Така підстава не лише не відповідала приписам Конституції України, а й вступала в пряму суперечність із положеннями кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України з огляду на наступне.

По-перше, жодним нормативно-правовим актом України – ані спеціальним Законом України «Про державні нагороди України», ані Законом України «Про судоустрій і статус суддів», ані Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) – не визначено юридичної природи, форми, порядку ухвалення, направлення або правових наслідків подання суду про позбавлення особи державної нагороди, що на практиці призводило до того, що окремі суди направляли на розгляд Президенту України або постійно діючому допоміжному органу, утвореного Президентом України, відповідні листи в довільній формі, вважаючи його поданням суду, додатком до яких додавали копії обвинувальних вироків суду, що набрали законної сили. Водночас такі документи не мали визначеного процесуального статусу, не породжували юридичних наслідків та, відповідно, не могли бути реалізовані в установленому законом порядку.

По-друге, ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) закріплювала можливість позбавляти державної нагороди лише в разі засудження нагородженого за тяжкий злочин. Такий підхід суперечив законодавчій системі класифікації злочинів за ступенем суспільної небезпеки, закріпленій у ч. 3 ст. 12 КК України, відповідно до якої злочини поділяються на не-

тяжкі, тяжкі й особливо тяжкі [13]. Особливо тяжкий злочин за своєю юридичною природою є найбільш небезпечним для суспільства й держави, що об'єктивно зумовлює необхідність більш суворих правових наслідків, зокрема і в аспекті можливої втрати публічного визнання у формі державної нагороди.

Однак положення статті 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) взагалі не містили згадки про можливість позбавлення державної нагороди у разі вчинення особою особливо тяжкого злочину. Така законодавча конструкція породжувала очевидний логіко-правовий парадокс: особа, засуджена за тяжкий злочин, наприклад, за крадіжку у великих розмірах чи в умовах воєнного (ч. 4 ст. 185 КК України), незаконне збагачення (ст. 368⁻⁵ КК України), могла бути позбавлена державної нагороди відповідно до прямої вказівки закону, тоді як особа, яка вчинила особливо тяжкий злочин – наприклад, умисне вбивство за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК України), згвалтування з особливо тяжкими наслідками (ч. 5 ст. 152 КК України) або державну зраду (ст. 111 КК України), – формально не підпадала під дію відповідної норми через відсутність належної законодавчої підстави. Це свідчило не лише про внутрішню неузгодженість правового регулювання, а й про порушення принципів юридичної визначеності, пропорційності та справедливості.

Внаслідок цього виникала ситуація, за якої найбільш небезпечні для держави й суспільства злочини не тягли за собою автоматичного перегляду статусу особи як нагородженої державою, що підривало авторитет інституту державних нагород як морального еталона публічного визнання.

По-третє, у КК України до прийняття Закону №4074-IX був відсутній такий вид покарання як позбавлення державних нагород. Стаття 51 КК України серед видів покарань визначала лише позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Зазначене покарання відноситься до числа додаткових покарань (ч. 2 ст. 52 КК України), сутність якого полягає в тому, що засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України) [13].

Відсутність позбавлення державної нагороди в системі покарань унеможливило застосування цього заходу в межах кримінального провадження без внесення відповідних змін до законодавства України. У правозастосовній практиці це створювало прогалину, коли навіть за наявності обвинувального вироку щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечний злочин, питання позбавлення її державної нагороди не могло бути вирішене судом шляхом ухвалення обвинувального вироку.

По-четверте, Закон України «Про судоустрій і статус суддів України» [14], КПК України [15] та Кримінально-виконавчий кодекс України (КВК України) [16] не закріплювали за судом повноважень щодо вирішення під час судового розгля-

ду питання про позбавлення державних нагород і зазначення про це в зміні обвинувального вироку суду, а також не передбачали відповідний механізм виконання відповідного рішення суду.

Не зважаючи на те, що статтями 129, 129–1 Конституцією України передбачено, що судові рішення є обов'язковим до виконання [9], його зміст повинен ґрунтуватися на положеннях чинного законодавства України, а не на нормах, що не мають належного процесуального підґрунтя. Суд не може ухвалити рішення про те, на що в нього відсутнє відповідне повноваження. Без внесення змін як до Конституції України, так і до КК України, КПК України, КВК України будь-яке «подання суду» про позбавлення державної нагороди було б процесуально нікчемним і не мало б відповідних юридичних наслідків.

Таким чином, положення статті 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) одночасно суперечили як Конституції України – у частині неконституційного розширення повноважень Президента України, – так і кримінальному, кримінальному процесуальному та кримінально-виконавчому законодавству України – через відсутність належних підстав і дієвих механізмів для позбавлення державних нагород. Указана правова конструкція не відповідала базовим засадам верховенства права та правової визначеності, а також вимогам системності й узгодженості правового регулювання, що об'єктивно зумовлювало необхідність її подальшого оновлення.

Реалізуючи цю потребу в межах цілісної кримінальної правової політики держави, Законом №4074-IX внесено комплексні зміни до низки законодавчих актів України, які не лише синхронізували між собою положення кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого та спеціального (галузевого) законодавства України, а й запровадили дієвий механізм реалізації нового інституту покарання у вигляді позбавлення державних нагород. Зокрема:

– нова редакція статті 16 Закону України «Про державні нагороди України» серед підстав для позбавлення державних нагород визначає наявність обвинувального вироку суду, яким особу, нагороджену державною нагородою, засуджено за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258-5, 260, 261 КК України. Датою, з якої особу позбавлено державних нагород на цій підставі, визначено дату набрання законної сили обвинувальним вироком суду [7];

– до статті 51 КК України включено новий вид додаткового покарання – позбавлення державної нагороди України, а сам КК України доповнено статтею 54–1 «Позбавлення державної нагороди України», положення якої повністю кореспондуються з оновленою редакцією ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України» в частині позбавлення державної нагороди на підставі обвинувального вироку суду [13];

– частину першу статті 368 КПК України серед переліку питань, що вирішуються судом при ухваленні вироку, доповнено новим пунктом 6–1, яким до переліку питань, що підлягають вирішенню судом під час ухвалення вироку, включено з'ясування наявності підстав для позбавлення обвинуваченого державної нагороди України. Водночас п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України було конкретизовано шляхом встановлення обов'язку суду в резолютивній частині обвинувального вироку зазначати інформацію щодо застосування додаткового покарання у вигляді позбавлення державної нагороди [15];

– КВК України доповнено новою главою 6–1 «Виконання покарання у виді позбавлення державної нагороди України» зі ст. 29–1 «Порядок виконання покарання у виді позбавлення державної нагороди України», згідно якої суд, який постановив вирок про позбавлення засудженого державної нагороди України, протягом трьох робочих днів після набрання ним законної сили направляє копію вироку Президентові України та Міністерству юстиції України (ч. 1). Резолютивна частина такого вироку невідкладно публікується в офіційних друкованих виданнях, в яких здійснюється офіційне оприлюднення актів Президента України, а також розміщується на офіційному вебсайті Президента України (ч. 2). Міністерство юстиції України протягом трьох робочих днів після одержання копії вироку, яким засудженого позбавлено державної нагороди України, направляє копію вироку органам або посадовим особам, до компетенції яких віднесено питання застосування та/або адміністрування пільг, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами України, для припинення застосування пільг та пов'язаних з ними прав, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами України. Відповідний орган або посадова особа, до компетенції яких віднесено питання застосування та/або адміністрування пільг, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами України, протягом одного місяця з дня одержання копії вироку сповіщає Міністерство юстиції України та суд, який постановив вирок, про його виконання (ч. 3) [16].

Таким чином, зазначені законодавчі зміни свідчать про завершення перехідного етапу трансформації інституту позбавлення державних нагород – від формально-декларативного до конституційно-узгодженого та матеріального й процесуально реалізованого механізму. Зміни усунули не лише правові колізії в системі розподілу повноважень між Президентом України й судовою гілкою влади у сфері позбавлення державних нагород, а й забезпечили належні умови для втілення принципу верховенства права в публічно-правових відносинах і зміцнення легітимності інституту державної нагороди як морально-правового явища.

Незважаючи на позитивний характер законодавчих змін, запроваджених Законом № 4074-IX, окремі його новації потребують подальшого вдосконалення як з точки зору системності правового регулювання, так і з позицій забезпечення належного балансу між інтересами держави та правами особи. Такий висновок обумовлений наступним:

1) законодавчо закріплений вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких нагороджувана особа може бути засуджена з призначенням покарання, у тому числі позбавлення державних нагород, є неповним і не враховує випадків вчинення суспільно неприйнятних або аморальних діянь, що хоча й не належать до категорії тяжких чи особливо тяжких злочинів, однак суперечать ціннісному змісту державної нагороди як символу суспільного визнання, публічної гідності й моральної бездоганності, з якою асоціюється статус нагородженого. Такий формалізований підхід до визначення правових підстав позбавлення державної нагороди потенційно створює ситуації, коли особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин із високим ступенем моральної девіантності, продовжує володіти статусом нагородженого та користуватися його пільгами, що прямо підриває авторитет інституту державних нагород і дискредитує їх морально-правову природу.

Крім того, додатково потребує нормативного врегулювання можливість позбавлення державної нагороди в разі вчинення окремих адміністративних правопорушень, які, попри свій некримінальний характер, демонструють високий рівень публічного резонансу або відзначаються значним порушенням етичних норм і морального порядку. Зокрема, це адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (статті 172–4–172-9-2 КУпАП), дрібне викрадення чужого майна (ст. 51 КУпАП), вчинення домашнього насильства (стаття 173⁻² КУпАП), булінг (цькування) учасника освітнього процесу (ст. 173–4 КУпАП), сексуальне домагання (ст. 173–7 КУпАП), продаж державних нагород (ст. 186–1 КУпАП), керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції (ст. 130 КУпАП) [17]. У вузькому кримінально-правовому сенсі ці діяння не досягають рівня тяжкого чи особливо тяжкого злочину, проте їх публічне осудження та репутаційний ефект є несумісними з морально-правовою й репутаційною природою державної нагороди.

Отже, об'єктивно постає потреба в концептуальному перегляді чинної моделі правових підстав позбавлення державної нагороди на користь більш гнучкого, комплексного та репутаційно орієнтованого підходу. Він повинен ґрунтуватися не лише на формальній класифікації кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості, а й на морально-етичній оцінці поведінки нагородженої особи крізь призму публічної гідності та суспільного інтересу. Запровадження подібної концепції сприятиме зміцненню легітимності інституту державних нагород і його відповідності суспільним уявленням про гідність та моральну бездоганність;

2) особливої уваги заслуговує положення ч. 2 ст. 29–1 КВК України, яке передбачає, що резолютивна частина вироку невідкладно публікується в офіційних друкованих виданнях, в яких здійснюється офіційне оприлюднення актів Президента України, а також розміщується на офіційному вебсайті Президента Укра-

їни. Такий підхід загалом відповідає принципам відкритості, підзвітності й інституційної прозорості у сфері державних нагород та створює нормативну основу для публічного контролю за легітимністю їх застосування. Водночас доцільним видається подальше вдосконалення механізму публічного відображення інформації про факти позбавлення державних нагород. Зокрема, відповідні дані мають бути вказані також у змісті тих указів Президента України, якими особу було нагороджено державною нагородою (наприклад, у відповідному Указі Президента України під даними нагороджуваної особи робиться примітка про те, що особа позбавлена державної нагороди на підставі вироку суду). Такий підхід забезпечить цілісність офіційних джерел інформації, унеможливить збереження в публічному просторі недостовірних відомостей про статус особи як нагородженої та водночас сприятиме формуванню суспільної довіри до державної нагородної політики в цілому;

3) чинне правове регулювання, запроваджене у зв'язку з прийняттям Закону № 4074-IX, не містить положень щодо процесуального механізму поновлення особи в статусі нагородженого в разі скасування обвинувального вироку та її подальшого виправдання. За відсутності нормативно закріплених правових гарантій реабілітації, особа, яка була необгрунтовано позбавлена державних нагород, навіть після поновлення її публічного статусу в судовому порядку, опиняється в ситуації правової, соціальної та репутаційної невизначеності. Така особа фактично позбавлена доступу до юридичних інструментів відновлення свого правового статусу суб'єкта державного визнання, поновлення порушених немайнових прав, а також офіційного механізму репутаційної реабілітації. У перспективі це створює ризики делегітимації правозастосування в сфері державних нагород, оскільки сама природа нагородження передбачає високий рівень персоніфікованого публічного визнання, що не може бути односторонньо-неповоротно скасованим у випадках судової реабілітації. Позбавлення державної нагороди без можливості її поновлення суперечить принципам справедливості, презумпції невинуватості в ширшому соціальному сенсі, а також правовій визначеності та пропорційності.

У цьому контексті особливої уваги потребує аналіз положень ст. 17 Закону України «Про державні нагороди України», які формально передбачають повноваження Президента України щодо поновлення особи у правах на державну нагороду у випадках, встановлених законом. Водночас, навіть у разі офіційного скасування обвинувального вироку суду та виправдання особи, Глава держави не має змоги реалізувати зазначене повноваження через відсутність його конституційного закріплення в положеннях п. 25 ч. 1 ст. 106 Конституції України, яка визначає вичерпний перелік повноважень Президента України.

Отже, чинна модель правового регулювання інституту позбавлення державних нагород характеризується не лише відсутністю процесуального механізму поновлення статусу нагородженої особи у разі її судової реабілітації, а й системною невідповідністю принципу розподілу влад, закріпленому у ст. 6 Конституції

України. Така невідповідність обумовлює наявність конституційної колізії між положеннями Закону України «Про державні нагороди України», які формально передбачають компетенцію Президента України щодо поновлення в правах на державну нагороду, та приписами п. 25 ч. 1 ст. 106 Конституції України, де вичерпно визначено повноваження Глави держави без згадки про таке право.

З огляду на викладене, постає об'єктивна потреба в розробленні комплексного нормативного механізму реабілітації осіб, які були необґрунтовано позбавлені державних нагород, із чітким визначенням процесуальної процедури відновлення їхнього статусу. Такий механізм має бути поєднаний із внесенням відповідних змін до Конституції України та профільного законодавства України, що забезпечить: усунення наявних правових прогалин; досягнення належного балансу між інтересами держави та правами особи; відновлення публічного престижу нагородженого у випадках його судової реабілітації; зміцнення легітимності інституту державних нагород у правовій системі України;

4) залишається не врегульованим питання механізму обов'язкового вилучення державної нагороди та документу, що посвідчує нагородження нею (орденську книгу), в осіб, які були позбавлені відповідного статусу на підставі вироку суду. Відсутність подібного механізму створює потенційні ризики недобросовісного використання державної нагороди, зловживань нею в офіційному чи публічному обігу, а також сприяє маніпулятивному формуванню хибної уяви про статус особи в соціально-політичному середовищі. У контексті публічного символізму державної нагороди як уособлення офіційного визнання заслуг, подібна правова прогалина може призводити до дискредитації як самого інституту державних нагород, так і відповідної державної політики загалом;

5) Закон № 4074-ІХ, як і інші норми чинного законодавства України не містить положення щодо створення та функціонування офіційного публічного державного реєстру осіб, позбавлених державних нагород. Така відсутність унеможливорює належну реалізацію принципів відкритості та прозорості у сфері публічного визнання заслуг, що є складовою демократичного суспільного устрою. Інституційна непрозорість у цьому аспекті обмежує право громадськості на доступ до інформації, яка становить значущий публічний інтерес, унеможливорює належний моніторинг легітимності використання державних нагородо особами, які втратили на них право, та ускладнює здійснення належного громадського контролю. Крім того, відсутність офіційного публічного державного реєстру осіб, позбавлених державних нагород, перешкоджає формуванню справедливої й об'єктивної суспільної оцінки поведінки таких осіб, що дискредитує саму ідею державної нагороди як символу бездоганної репутації, виняткових заслуг і моральної гідності.

Позбавлення державних нагород як вид спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Результати проведеного аналізу положень чинного законодавства України, що діяло до прийняття Закону № 4074-ІХ, свідчить про наявність низки концептуальних неузгодженостей між приписами Закону

України «Про державні нагороди України» та Закону України «Про санкції» щодо можливостей використання механізму позбавлення особи державної нагороди на підставі рішення РНБО України, введене в дію указом Президента України, про застосування санкцій. Такий висновок обумовлений наступним.

По-перше, ст. 16 Закон України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024), як уже нами зазначалося вище, закріплювала лише одну підставу для позбавлення державної нагороди, яка не мала відповідного практичного застосування. Можливість позбавлення державної нагороди у зв'язку із застосуванням до нагороджуваної особи відповідної санкції ані ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024), ані інші його положення не передбачали. Водночас п. 24 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» визначав позбавлення державних нагород, інших форм відзначення як окремий вид санкцій [18].

Таким чином, у правовому полі утворилася колізія двох спеціальних законів: у той час як Закон України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) не передбачав санкційний механізм позбавлення державних нагород, Закон України «Про санкції» його прямо встановлював. Через недосконалість і формалізм порядку позбавлення державної нагороди, передбаченого ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024), на практиці переважаючим став саме санкційний механізм – позбавлення державної нагороди відбувалося на підставі рішення РНБО України, введеного в дію указом Президента України, у складі комплексного пакета персональних санкцій.

По-друге, ч. 1 ст. 5 Закон України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) визначено, що державними нагородами можуть бути нагороджені громадяни України, іноземці та особи без громадянства [8]. Водночас Закон України «Про санкції» (у редакції до 21.11.2024) не в повній мірі надав можливості застосовувати санкцію у виді позбавлення державних нагород до суб'єктів, зазначених у ч. 1 ст. 5 Закон України «Про державні нагороди України» (у редакції до 21.11.2024) [19], особливо це стосувалося громадян України.

Так, згідно ч. 2 ст. 1 Закон України «Про санкції» (у редакції до 21.11.2024) санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також *суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність* (виділ – О. С.) [19].

Частиною першою ст. 3 Закону України «Про санкції» (у редакції до 21.11.2024) підстави для застосування санкцій є:

– дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини

і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод;

– резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй;

– рішення та регламенти Ради Європейського Союзу щодо забезпечення національних інтересів та національної безпеки України;

– факти порушень Загальної декларації прав людини, Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Окрім того, підставою для застосування санкцій є вчинення іноземною державою, іноземною юридичною особою, юридичною особою, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземцем, особою без громадянства, а *також суб'єктами, які здійснюють терористичну діяльність* (виділ – О. С.), дій, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про санкції», стосовно іншої іноземної держави, громадян чи юридичних осіб останньої (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про санкції») [19].

Виходячи з вищенаведеного можемо зробити висновок про наявність певної неузгодженості між законодавством України у сфері державних нагород і санкційної політики щодо відповідності суб'єктів, які можуть бути нагороджені державними нагородами, та суб'єктів, до яких може бути застосована санкція у виді позбавлення державних нагород. Закон України «Про санкції» (у редакції до 21.11.2024) забороняв застосовувати санкції у виді позбавлення державних нагород до громадян України, за винятком випадків, коли такі особи були безпосередньо залучені до терористичної діяльності, нормативний зміст якої розкривається у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [20].

У цьому контексті доцільно навести позицію Вищого антикорупційного суду, який у своєму рішенні від 27.02.2023 у справі №991/1396/23 зазначив, що Закон України «Про санкції» визначає вичерпне коло суб'єктів, на яких можуть бути накладені такі санкції. По відношенню до фізичних осіб вони накладаються лише на нерезидентів, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Лише останні наведені в Законі безвідносно до їх іноземної або української приналежності [21].

Відтак виникала парадоксальна ситуація, за якої інститут санкцій – як інструмент державної політики у сфері національної безпеки – не міг бути ефективно застосований до громадян України, нагороджених за особливі заслуги перед державою, які згодом вчинили дії, що явно суперечать національним інтересам держави, але не кваліфікуються як терористичні. Така нормативна диспропорція призводила до системного дефекту правового регулювання, оскільки:

– втрачалася превентивна функція інституту санкцій, адже відсутність можливості застосування їх до громадян України за винятком випадків терористичної

діяльності фактично виключала значний сегмент суспільно небезпечних і морально неприйнятних діянь із санкційного впливу;

– порушувався принцип рівності перед законом, оскільки до іноземців та осіб без громадянства санкція у виді позбавлення державних нагород могла застосовуватися за ширшого кола підстав, ніж до громадян України;

– дискредитувався сам інститут державних нагород, оскільки зберігався публічний статус нагородженого навіть за умов вчинення ним діянь, що підривають авторитет держави або компрометують саму нагородну політику;

– створювалися передумови для вибіркового правозастосування, коли рішення про позбавлення державних нагород залежало не від об'єктивної суспільної шкідливості діяння, а від формальної належності суб'єкта до кола суб'єктів, визначеного Законом України «Про санкції».

З метою врегулювання зазначеної ситуації Законом № 4074-IX внесено зміни, у тому числі до Закону України «Про санкції» в частині розширення:

1) переліку суб'єктів, до яких може бути застосована санкція у виді позбавлення державних нагород, зокрема – до будь-яких нагороджених осіб (зміни до ч. 2 ст. 1);

2) переліку підстав для застосування санкції у виді позбавлення державних нагород, інших форм відзначення – вчинення нагородженою особою дій, що популяризують або пропагують державу-агресора та її органи влади, представників органів влади держави-агресора та їхні дії, що створюють позитивний образ держави-агресора, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України (ст. 3 доповнено новою частиною четвертою);

3) строку застосування санкції у виді позбавлення державних нагород, інших форм відзначення – безстроково (зміни до ч. 5 ст. 5) [18].

Окрім того, ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України» доповнено новим пунктом, який визначає, що датою, з якої особу позбавлено державних нагород у випадку, передбаченому п. 2 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України», є дата набрання чинності указом Президента України, яким введено в дію відповідне рішення Ради національної безпеки і оборони України про застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) [7].

У цьому контексті заслуговує на увагу перелік дій, за вчинення яких до нагородженої особи може бути застосовано санкцію у виді позбавлення державних нагород та інших форм відзначення. Зокрема, йдеться про популяризацію або пропаганду держави-агресора, її органів влади, представників цих органів, а також їхніх дій, що створюють позитивний образ держави-агресора, виправдовують або визнають правомірною окупацію частини території України.

Слід звернути увагу на те, що законодавець не розкриває сутність зазначених правових категорій ані в Законі України «Про санкції», ані в Законі України «Про державні нагороди України». Відсутність законодавчого роз'яснення змісту понять

«пропаганда», «популяризація», «створення позитивного образу» чи «виправдання окупації» зумовлює їхню оціночність та невизначеність у правозастосуванні. Це, своєю чергою, ускладнює відмежування таких дій від суміжних кримінально-караних діянь, наприклад, передбачених статтями 111–1 (Колабораційна діяльність), 436 (Пропаганда війни) або 436–2 (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) КК України [13].

Припинення прав і пільг, що були отримані особою, яка позбавлена державної нагороди. Варто зазначити, що Законом № 4074-IX ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України» доповнено новим положенням, згідно яким особа, позбавлена державної нагороди, а також члени сім'ї такої особи втрачають право на всі права і пільги, що були отримані особою, яка позбавлена державної нагороди України.

У випадку набрання законної сили обвинувального вироку суду, яким особу, нагороджену державною нагородою, засуджено за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258-5, 260, 261 КК України, контроль за позбавленням права на всі права і пільги, що були отримані відповідною особою, покладається згідно ч. 3 ст. 29–1 КВК України на Міністерство юстиції України, яке протягом трьох робочих днів після одержання копії вироку, яким засудженого позбавлено державної нагороди, направляє копію вироку органам або посадовим особам, до компетенції яких віднесено питання застосування та/або адміністрування пільг, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами, для припинення застосування пільг та пов'язаних з ними прав, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами. Відповідний орган або посадова особа, до компетенції яких віднесено питання застосування та/або адміністрування пільг, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами України, протягом одного місяця з дня одержання копії вироку сповіщає Міністерство юстиції України та суд, який постановив вирок, про його виконання [7].

У цілому позитивно оцінюючи закріплення механізму контролю за виконанням вироку, який передбачає комплекс відповідних дій для припинення прав і пільг, що були отримані особою, яка позбавлена державної нагороди, виникає питання про доцільність закріплення відповідних повноважень за Міністерством юстиції України.

По-перше, Міністерство юстиції України як центральний орган виконавчої влади не наділений загальними повноваженнями щодо ведення обліку державних нагород чи адміністрування соціальних пільг. Ці повноваження в межах компетенції розподілені між низкою інших державних органів, зокрема Міністерством соціальної політики, сім'ї та єдності України, Міністерством охорони здоров'я України, Пенсійним фондом України тощо.

По-друге, реалізація такого механізму на практиці вимагає системної взаємодії між десятками різних суб'єктів, у тому числі на місцевому рівні, без надання Міністерству юстиції України відповідних інструментів примусу чи адміністративного контролю за їх діяльністю. Це створює ризики формального характеру звітності без фактичного забезпечення належного припинення пільг у повному обсязі.

По-третє, така модель не враховує можливість наявності в особи, позбавленої державної нагороди, одночасного статусу, що дає право на пільги з інших підстав (ветеран праці, учасник бойових дій тощо), що потребує окремого механізму розмежування пільг, без надмірного обмеження прав.

З огляду на викладене, доцільним видається або деталізувати повноваження Міністерства юстиції України у цій сфері, включно з його координуючою роллю, обов'язком ведення обліку або створенням підзаконного механізму передачі даних, або ж перерозподілити повноваження контролю за припиненням дії відповідних прав і пільг між державними органами, які безпосередньо відповідають за їх надання.

Слід звернути увагу на те, що на відміну від закріпленого у ст. 29–1 КВК України механізму здійснення контролю за припиненням прав і пільги, що були отримані особою, яка позбавлена державної нагороди на підставі обвинувального вироку суду, чинне законодавство України не містить аналогічного порядку для випадків, коли особа позбавляється державної нагороди на підставі рішення РНБО України, введеного в дію Указом Президента України, про застосування санкцій, у тому числі у виді позбавлення державних нагород, інших форм відзначення.

Незважаючи на те, що в більшості випадків Президент України, видаючи указ про введення в дію рішення РНБО України, встановлює в них суб'єктів, відповідальних за реалізацію та моніторинг ефективності застосування санкцій (Кабінет Міністрів України, Служба безпеки України та ін.), відповідний порядок виконання рішення РНБО України в частині застосування санкції у виді позбавлення державних нагород, у тому числі припинення прав і пільг, пов'язаних із державними нагородами, на сьогодні відсутній. Подібна правова прогалина створює ризики неоднакового та фрагментарного правозастосування, ускладнює реалізацію принципу юридичної визначеності й може сприяти вибірковості виконання санкційних рішень, що підриває не лише ефективність санкційного механізму, а й довіру до інституту державних нагород як символу публічного визнання та моральної бездоганності.

При цьому слід зазначити, що в частині, що стосується санкції у виді позбавлення державної нагороди, відповідальність за її реалізацію зазвичай покладається на Комісію державних нагород та геральдики, яка діє відповідно до Положення про Комісію державних нагород та геральдики, затвердженого Указом Президента України від 31.12.2011 № 1211/2011 (зі змінами) [22]. Однак Комісія державних нагород та геральдики не наділена повноваженнями адмініструвати

чи координувати процес припинення відповідних прав і пільг, пов'язаних із статусом нагородженої особи. Її повноваження зводяться переважно до консультативно-експертного супроводу процедур у сфері нагородної політики (попереднього розгляду питань, пов'язаних із нагородженням державними нагородами України, і забезпечення єдиного підходу до розвитку нагородної та геральдичної справи). Унаслідок цього відсутній визначений механізм інформаційної взаємодії між Комісією та державними органами, які фактично реалізують права та пільги особи, яка отримала державну нагороду. Це породжує суттєву нормативну прогалину, що унеможливує повноцінну реалізацію санкції у виді позбавлення державних нагород, інших форм відзначення, оскільки правовий наслідок у вигляді втрати прав і пільг, що прямо передбачений у ст. 16 Закону України «Про державні нагороди України», не набуває автоматичної дії без спеціального процедурного забезпечення.

Крім того, така ситуація створює ризики вибіркового чи формального застосування правових норм, а також порушення принципу рівності осіб у подібних правових ситуаціях: тоді як один механізм (через обвинувальний вирок суду) передбачає чітке припинення пільг, інший (через санкції) не містить жодного належного нормативного алгоритму виконання.

У зв'язку з цим необхідним є: визначення на рівні законодавства України головного органу, відповідального за реалізацію правових наслідків санкції у виді позбавлення державної нагороди з наділенням його відповідними повноваженнями у сфері нагородної політики; розроблення нормативного порядку виконання рішення РНБО України в частині застосування санкції у виді позбавлення державних нагород, у тому числі припинення прав і пільг у таких випадках.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило здійснити комплексний науковий аналіз колізій та прогалин у правовому регулюванні інституту позбавлення державних нагород, визначити ключові проблеми їх правозастосування та оцінити новели, запроваджені Законом № 4074-IX.

До його прийняття основними колізіями та прогалинами в правовому регулюванні інституту позбавлення державних нагород України були: 1) невідповідність Закону України «Про державні нагороди України» положенням Конституції України в частині повноважень Президента України щодо позбавлення державних нагород; відсутність форми, порядку ухвалення, направлення та правових наслідків подання суду як підстави для позбавлення особи державної нагороди; неможливість позбавлення особи державної нагороди в разі засудження її за особливо тяжкий злочин; відсутність серед видів покарань позбавлення державних нагород; відсутність у суду повноважень у кримінальному провадженні щодо вирішення під час судового розгляду питання про позбавлення державних нагород і механізму виконання відповідного судового рішення; неузгодженість Закону

України «Про державні нагороди України» та Закону України «Про санкції» щодо можливостей використання механізму позбавлення державних нагород як санкції, а також суб'єктів, які можуть бути нагороджені державними нагородами, та суб'єктів, до яких може бути застосована санкція у виді позбавлення державних нагород.

Прийняття Закону №4074-IX стало вагомим кроком до гармонізації законодавства України та підвищення правової визначеності у сфері нагородної політики. Водночас низка колізій та прогалин у правовому регулюванні інституту позбавлення державних нагород залишилися невирішеними, зокрема: відсутність у Президента України конституційних повноважень щодо позбавлення державних нагород, поновлення у правах на державні нагороди осіб, які були позбавлені цих нагород; обмежений перелік підстав для позбавлення державних нагород у зв'язку з вчиненням окремих нетяжких злочинів чи кримінальних проступків або адміністративних правопорушень; неповнота відображення публічної інформації про факти позбавлення державних нагород; відсутність механізму поновлення статусу нагородженого після скасування обвинувального вироку суду, яким особу позбавлено державної нагороди; неврегульованість порядку вилучення нагород і документів, що посвідчують нагородження особу; відсутність офіційного публічного державного реєстру осіб, позбавлених державних нагород; нечіткість оціночних понять, що входять до переліку дій, за вчинення яких до нагородженої особи може бути застосовано санкцію у виді позбавлення державних нагород; недосконалість повноважень суб'єктів, які здійснюють контроль за виконанням вироку, яким особу позбавлено державної нагороди; відсутність порядку виконання рішення РНБО України в частині застосування санкції у виді позбавлення державних нагород, у тому числі припинення прав і пільг у таких випадках.

Запропоновані в статті пропозиції спрямовані на усунення виявлених колізій і прогалин у правовому регулюванні інституту позбавлення державних нагород, що дозволить забезпечити його узгодженість із нормами Конституції України та галузевим законодавством України. Їх реалізація сприятиме підвищенню ефективності правозастосування, зміцненню гарантій захисту прав і свобод осіб та формуванню єдиного підходу до вирішення питань у сфері нагородної політики. У підсумку це створить належні умови для збереження легітимності та авторитету державної нагородної системи як інструменту публічного визнання та національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України : Закон України від 20.11.2024 №4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#n35>.

- [2] Ковбас І. В. Адміністративно-правове регулювання нагородної справи в Україні: теорія, досвід та ефективність : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 431 с.
- [3] Павлова Т. О. Позбавлення державної нагороди України як додатковий вид покарання. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Восьмі юридичні читання* : зб. тез доп. Всеукр. щорічн. наук.-практ. дистанц. конф. (м. Одеса, 18 квіт. 2025 р.) / за заг. ред. : Т. В. Степанової, О. А. Чувакова. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 122–125.
- [4] Парасюк Н. М. Позбавлення державної нагороди України у системі покарань. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 634–639 URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/107.pdf>
- [5] Попович О. В., Томаш Л. В. Позбавлення державної нагороди України за кримінальним законодавством України: особливості, проблеми та зарубіжний досвід. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 2. С. 443–449. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/73-1.pdf>
- [6] Ющик О. І., Дякур М. Д. Позбавлення державної нагороди України як вид покарання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 930–934. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/140.pdf>.
- [7] Про державні нагороди України : Закон України від 16.03.2000 № 1549-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text>
- [8] Про державні нагороди України : Закон України від 16.03.2000 № 1549-III (у редакції до 21.11.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14/ed20220402#Text>.
- [9] Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
- [10] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 17, частини другої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про гарантії діяльності народного депутата України) від 10.04.2003 № 1–14/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-03#Text>.
- [11] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції про офіційне тлумачення положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України» (справа про звільнення судді з адміністративної посади) від 16.05.2007 № 1–6/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-07#Text>.
- [12] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 16.09.2020 № 1–19/2020(345/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>.
- [13] Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- [14] Про судоустрій і статус суддів України : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
- [15] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- [16] Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

- [17] Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
- [18] Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
- [19] Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII (ред. до 21.11.2024). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
- [20] Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
- [21] Рішення Вищого антикорупційного суду від 27.02.2023 у справі №991/1396/23. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_1396_23_27-02-2023.pdf.
- [22] Положення про Комісію державних нагород та геральдики, затв. Указом Президента України від 31.12.2011 № 1211/2011 (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1211/2011>.

REFERENCES

- [1] On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine on the Deprivation of State Awards for the Popularization or Propaganda of the Aggressor State or the Commission of Other Unlawful Acts Against Ukraine: Law of Ukraine (2024, November). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#n35>.
- [2] Kovbas, I. V. (2020). Administrative and Legal Regulation of the Award System in Ukraine: Theory, Experience, and Effectiveness (Doctoral dissertation, Zaporizhzhia).
- [3] Pavlova, T. O. (2025). Deprivation of a State Award of Ukraine as an Additional Type of Punishment (pp. 122–125). *Legal Dimension of Constitutional and Criminal Jurisdiction in Ukraine and the World. Eighth Legal Readings: Collection of Abstracts of the All-Ukrainian Annual Scientific and Practical Distance Conference* (Odesa, April 18, 2025). In T. V. Stepanova, & O. A. Chuvakov (Eds.). Odesa: Odesa National University named after I. I. Mechnikov.
- [4] Parasiuk, N. M. (2025). Deprivation of a State Award of Ukraine in the System of Punishments. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, (1), 634–639. Retrieved from <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/107.pdf>.
- [5] Popovych, O. V., & Tomash, L. V. (2025). Deprivation of a State Award of Ukraine under the Criminal Legislation of Ukraine: Features, Problems, and Foreign Experience. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(2), 443–449. Retrieved from <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/73-1.pdf>.
- [6] Yushchuk, O. I., & Dyakur, M. D. (2025). Deprivation of a State Award of Ukraine as a Type of Punishment. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 930–934. Retrieved from <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/140.pdf>
- [7] On State Awards of Ukraine: Law of Ukraine. (2000, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text>.
- [8] On State Awards of Ukraine: Law of Ukraine. (2000, March (as amended before 21.11.2024)). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14/ed20220402#Text>.
- [9] Constitution of Ukraine. (1996, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
- [10] Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case upon the constitutional submission of the President of Ukraine on the official interpretation of the provisions

- of parts two and three of Article 17, part two of Article 27 of the Law of Ukraine «On the Status of a People's Deputy of Ukraine» (case on guarantees of activity of a People's Deputy of Ukraine). (2003, April, Case № 1–14/2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-03#Text>.
- [11] Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case upon the constitutional submission of 50 People's Deputies of Ukraine regarding the compliance of certain provisions of the Law of Ukraine «On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine» with the Constitution of Ukraine (constitutionality). (2020, September, Case № 1–19/2020(345/20)). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>
- [12] Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case upon the constitutional submission of 50 People's Deputies of Ukraine regarding the compliance of certain provisions of the Law of Ukraine «On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine» with the Constitution of Ukraine (constitutionality). (2020, September, Case № 1–19/2020(345/20)). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>.
- [13] Criminal Code of Ukraine. (2001, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- [14] On the Judiciary and the Status of Judges of Ukraine: Law of Ukraine. (2016, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
- [15] Criminal Procedure Code of Ukraine. (2012, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- [16] Criminal Executive Code of Ukraine. (2003, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
- [17] Code of Ukraine on Administrative Offenses. (1984, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
- [18] On Sanctions: Law of Ukraine. (2014, August). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>.
- [19] On Sanctions: Law of Ukraine. (2014, August (as amended before 21.11.2024)). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
- [20] On Combating Terrorism: Law of Ukraine. (2003, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
- [21] Decision of the High Anti-Corruption Court (2023, February, case № 991/1396/23). Retrieved from https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_1396_23_27-02-2023.pdf.
- [22] Regulation on the Commission on State Awards and Heraldry, approved by Decree of the President of Ukraine (2011, December, № 1211/2011 (as amended)). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1211/2011.pdf>.

Олександр Сергійович Старенький

Доктор юридичних наук, доцент

Професор кафедри кримінальної юстиції

Національна академія внутрішніх справ

03035, Солом'янська площа, 1, Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4517-726X>

Oleksandr S. Starenkyi

Doctor of Law, Associate Professor
Professor of the Department of Criminal Justice
National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Старенький О. С. Позбавлення державних нагород України: колізії та прогалини в законодавстві України і проблеми правозастосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 250–274.

Suggested Citation: Starenkyi, O. S. (2025). Deprivation of State Awards of Ukraine: Legislative Collisions and Law Enforcement Issues. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(3), 250–274.

Стаття надійшла / Submitted: 14/07/2025

Доопрацьовано / Revised: 14/08/2025

Схвалено до друку / Accepted: 29/09/2025